

TÜSİAD KÜRESEL SİYASET FORUMU MAKALE DİZİSİ NO-3

EYLÜL 2022

Kültürel Kimliklerin Ürettiği Ayrıklar ve Siyaset

PROF. DR. ERSİN KALAYCIOĞLU

Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu, Sabancı Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. 1973 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nden mezun olmuştur. Yüksek lisans ve doktorasını Iowa Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü’nde tamamlamıştır. 1977 – 1984 arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ve Siyasal Bilimler Fakültesi’nde, 1984 – 2002 arasında Boğaziçi Üniversitesi’nde öğretim üyesi, 2004 – 2007 arasında da Işık Üniversitesinde rektör olarak görev almıştır. Karşılaştırmalı siyaset alanında siyasal temsil ve katılma konularında uzmanlaşmıştır. Siyaset bilimi konusunda Türkçe olarak yazdığı, derlediği altı kitabı; İngilizce olarak yazdığı, ortaklaşa derlediği ve ortaklaşa yazdığı altı kitabı bulunmaktadır. Türkçe ve İngilizce olarak yazdığı, hakemli dergilerde ve kitaplarda makale olarak yayınlanmış çok sayıda bilimsel araştırması vardır. Son yıllarda Türkiye Seçim Araştırması ve International Social Survey Program’ın Türkiye kısmında Prof. Dr. Ali Çarkoğlu ile birlikte çalışmaktadır. Her iki kaynaktan toplanmış verilerle Halk Yönetimi: Demokrasi ve Popülizm Çatışmasında Dünya (2021), Fragile but Resilient? Turkish Electoral Dynamics 2002 - 2015 (2021) (Ali Çarkoğlu ile birlikte özgün eser), Elections and Public Opinion in Turkey: Through the Prism of 2018 Elections (2022) (Ali Çarkoğlu ile birlikte derleme) kitapları yayınlanmıştır. Daha önceki kitapları arasında “Karşılaştırmalı Siyasal Katılma”, “Çağdaş Siyasal Bilim”; Ali Yaşar Sarıbay’la birlikte derlediği “Türk Siyasal Hayatı”, “Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim”, “Türkiye’de Politik Değişme ve Modernleşme” ve İngilizce olarak yayınlanmış “Turkish Dynamics: Bridge Across Troubled Lands”(2005) ve Ali Çarkoğlu ile birlikte yazdığı “Turkish Democracy Today: Elections, Protest and Stability in an Islamic Society” (2007), “Rising Tide of Conservatism in Turkey” (2009) bulunmaktadır. Siyasi İlimler Türk Derneği, Bilim Akademisi, Türk Sosyal Bilimler Derneği, International Political Science Association (IPSA), Middle East Studies Association of North America (MESA), Political Studies Association (PSA), International Studies Association (ISA), Midwest Political Science Association (MPSA) ve ayrıca Türk Demokrasi Vakfı (TDV), Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) ve İstanbul Politikalar Merkezi’nin (IPM) de kurucu üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Giriş	05
Türkiye’de Siyaset: Merkez – Kenar Çatışması ve <i>Kulturkampf</i>	05
Merkez – Kenar Çatışmasının Tortusu: <i>Kulturkampf</i>	07
Sonuç: Ya Neo-Patrimonyal Sultanizm, ya Liberal Demokrasi	08
Kaynakça	09

KÜLTÜREL KİMLİKLERİN ÜRETTİĞİ AYRIKLAR VE SİYASET

Giriş

Türkiye’de siyasal değerlerin doğmasına, tutum ve yönelimlerin belirlenmesine, kültürel simge ve memlerin oluşmasına olanak sağlayan ve nihayet davranışlarımızı derinden etkileyen kültürel kaynaklar bulunmaktadır. Seymour Martin Lipset ve Stein Rokkan (1967) tüm toplumların toplumsal ayrıklarla (social cleavages) derin bir biçimde ayrıldıklarını öne sürmüşlerdir. Lipset ve Rokkan’a göre toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel dokularına göre bu ayrıklar ortaya çıkmakta, bağdaştırılması kolay kolay mümkün olmayan ve çok uzun süre varlıklarını sürdürecektir. İçinde oluştuğu toplumu en az ikiye ayırmaktadırlar. Lipset ve Rokkan’a göre bu ayrıklar devlet (kurumsal siyasal erk) – kilise (kurumsal din), merkez – kenar (taşra), kır – kent, toplum sınıfları üzerinden aristokrat – burjuvazi, burjuvazi – proleterya gibi farklı tabakaların ayrışması biçiminde özellikle Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Bunların birbirini izleyen dönemlerde ortaya çıkmaları ve geniş kitleleri etkileri altına almaları söz konusu olabildiği gibi, birkaç tanesinin kısa bir zaman diliminde adeta eşanlı olarak da oluşmaları mümkündür. Türkiye’nin sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmesinde toplumsal yapının benzer bir görünümü var mıdır? Varsa, bu yapısal görüntüyü nasıl tanımlayabiliriz?

Türkiye’de Siyaset: Merkez – Kenar Çatışması ve *Kulturkampf*

Türkiye’nin kendi sosyo-ekonomik ve siyasal gelişiminde de bu ayrıklar ortaya çıkmış ve geniş toplum kitlelerini derinden etkilerken, bu kesimleri kolayca bağdaşamayacak biçimde ayırtmıştır. Bunun bir süreç olduğunu ve zaman-aşırı biçimde oluşmakta olduğunu biliyoruz. Bu süreç Osmanlı İmparatorluğu’nda başlayan toplumsal ve siyasal olguların etkisiyle biçimlenmiş benzerdir. Bunlardan ilki ve en eski tarihe giden ayrık dini – kültürel bir içerikte olan mezhep ayrışmasıdır. Osmanlı – İran devletlerinin siyasal ilişkileri ve Müslüman topluluklarındaki başatlık mücadelesinden derinden etkilenen Sünni ve Alevi / Şii mezhep farklılıkları ve çatışmaları 1500’lü yılların başlarından itibaren bugünkü anlamında Orta Doğu ve Anadolu siyasal coğrafyasını derinden etkilemiş ve kökleştirmiştir. Altı yüzyıl boyunca çeşitli siyasal çatışma ve katliamlara kadar varan hem toplumsal ilişkiler hem de siyasal ilişkilere yansıyan bu ayrışma 1970’lerdeki siyasal istikrarsızlık döneminde Kahramanmaraş, Çorum, Tokat ve Sivas gibi illerdeki olaylarda da ve en son 1993’teki Sivas Madımak Oteli katliamında da tekrar su yüzüne çıkmıştır. Sünni mutekit kitleleri Alevilerden ayırtıran ve onlara karşı husumet ve düşmanca duygularla yönlendiren bu kültürel fay hattı, aynı zamanda siyasal değerler, zihniyet, tutum ve davranışların da oluşmasında etkili bir rol oynamıştır.

Bu ayrışmadan farklı olarak, ama yine Sünni mutekit kitleleri içeren bir başka ayrık da Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk izlerini Lale Devri’nde (1718 – 1730) saptadığımız bir ayrışmadır. İlk kez bu dönemde dünyayı gözlemlenen olgulardan hareketle anlayıp anlamlandırabileceğimiz savı, dünyayı kutsal değerlerden ibaret olan bir anlayış ve anlamlandırıştan ayrılmaya ve 19. yüzyıldan itibaren de çatışmaya başlamıştır (İnalçık, 2010, İnalçık 2017 ve Berkes 1964). Bir yanda kutsal hayatın ve hayat tarzının odağına yerleştirerek yaşamayı hedefleyenler, diğer yanda ise kutsalı reddetmemekle birlikte hayatı ve hayat tarzlarını kendi bireysel değerlendirmeleri ve gözlemlerine dayanarak (seküler / dünyevi olarak) anlamaya ve yaşamaya yönelenler olarak toplum ayrılmış bulunmaktadır. Zamanla dünyevileşme (sekülerleşme) etkisiyle bilimi ve akli kullanarak hayatı anlamak ve anlamlandırmakta olanlarla; bunların karşısında Sünni İslam yorumu olarak dini, muhafazakâr değerlere atfen hayatı anlayan ve anlamlandıranlardan oluşan iki kültürel topluluk

/ zümre oluşmuştur. Din ve dine ait zihniyet, değerler ve inançların biçimlediği kimlikler hem mezhepler arasındaki ilişkilerden etkilenmeye hem de onları etkilemeye devam etmiştir. Eşanlı olarak Sünni mutekitlerle; görgül ve giderek bilimsel olarak dünyevi düşünce ve değerlere sahip olanlar (sekülerler) derinleşen bir ayrışma yaşamışlardır. Bu kimlik farklılıkları ve ayrışması siyasal çatışmalara da dönüşmüştür. Buna kısaca bir kültürel kimlikler üzerinden ayrışan toplulukların çatışması veya Almancasıyla *kulturkampf* adını verebiliriz (Kalaycıoğlu, 2022: 133 – 155, ayrıca bakınız Nur Yalman, 1973). *Kulturkampf*, kitleleri siyasal hedeflere yönlendirmek, örgütlemek ve belli davranışlarda bulunmak için önemli bir kültürel hazine veya kaynak oluşturmuştur.

Almanya'nın 1870'lerdeki birleşmesinden sonra Bismarck'ın Şansölyeliği esnasında Roma Katolik kilisesi ve onun Almanya'daki çıkarlarıyla Protestan çıkarlar arasında başlayan, dini değerler üzerinden süren bir çatışmaya *kulturkampf* adı verilmiştir. Bu çatışmanın en şiddetli yaşandığı alan eğitim olmuş; müfredatın içeriği konusunda 1870'lerden başlayan ve birkaç on yıl süren bir mücadele ve çatışma sürmüştür. Kurumsal siyaset (devlet) ve kurumsal din (kilise) arasındaki çatışmalar da bunun bir değişik biçimi olarak gelişmiştir; ancak o ayrılık ve çatışma alanı siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisinde sekülerlik – mütebedeyinlik çatışması olarak irdelenmektedir. Türkiye'de hem mezhep, hem de Sünni mutekit – seküler değerler farklılaşması ve çatışması değişik tür *kulturkampf* olguları olarak görülebilir. Avrupa ve Kuzey Amerika siyasal hayatında Türkiye'de yaşanmamış boyutlarda bir sosyo -ekonomik tabakalaşma ayrımı ve sınıfsal siyaset çatışması da yaşanmış ve yaşanmaktadır. Buna ek olarak kır – kent ayrımı da önemli siyasal değer ve çıkar çatışmalarına konu olmuş ve hala olmaktadır. Oysa Türkiye'de Avrupa ve Kuzey Amerika'da olduğu gibi bir sınıfsal tabakalaşma söz konusu değildir. Kır ise 1950 ve özellikle 1980 sonrasındaki kente göçle adeta yok olmuştur. 2021'de köy nüfusu %7'nin altına inmiş bulunmaktadır. Buna karşılık şu anda seçmenin en büyük toplumsal tabanını oluşturan bir kent yoksulu kitle kent yaşantısına da siyasal hayata da ağırlığını koymuş bulunmaktadır. Yerleşim yeri veya sınıfsal kökenin Türkiye'de seçmen davranışını açıklamakta etkili bir rol oynadığını gösteren bir kanıt bugüne kadar yapılan hiçbir bilimsel araştırmada rastlanmamıştır (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2021). Onun için Türkiye'de siyasetin toplumsal tabanı büyük ölçüde kültürel ve kimlik farklarından kaynaklanan bir içeriktedir (Kalaycıoğlu, 2022).

Din ve mezhep kimlikli, Sünni mutekit – seküler / laik ve Sünni mutekit – Alevi ayrıklar (*cleavages*) üzerinden gelişen kimlikler ve çatışma konularına 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak için mücadele eden Balkan, Arap, Türk ve Kürt milliyetçiliklerinin etkisiyle oluşan yeni derin kültürel ayrıklar eklenmiştir. Sünni Mutekit – Seküler, Sünni Mutekit – Alevi, Türk Milliyetçiliği – Kürt Milliyetçiliği saflaşmaları Cumhuriyet Türkiye'sinin temel siyasal cephelerini oluşturmuş, bunlar üzerinden farklı topluluklara ayrılarak saflaşmış olan ülke, demokrasiye geçişle birlikte en az altı adet seçmen blokuna sahip olmuştur (Kalaycıoğlu, 2022: 133 – 140).

Bu ayrıklar ve onların oluşturduğu parçalanmış (*fragmented*) cepheleşmeler 16. Yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda da, Cumhuriyet döneminde de 1990'lara kadar iki "İyi Toplum İmgesi" etrafında siyasette temsil olunabilmişlerdir. Bunlardan ilki Seküler, pozitif bilim ve ussal (rasyonel, akılcı) düşünceye dayanan bir İyi Toplum İmgesi (*image*) etrafında oluşmuş, yasal – ussal siyasal yönetimi çağrıştıran bir İyi Toplum tasavvurudur. Bu düşünce toplumun ve siyasetin merkezinde yer alan siyasal gücü de elinde bulunduran, Osmanlı İmparatorluğu'nda Dersaadet (İstanbul) merkezli, büyük ölçüde ilmiye sınıfı hariç, devlet seçkinleri tarafından benimsenen bir İyi Toplum algısı, imgesi ve modeli oluşturmuştur. Bunun karşındaysa toplumun çok geniş kesimi için de albenisi olan gelenek, din (özellikle Sünni İslam), muhafazakarlık esaslı bir almaşık İyi Toplum İmgesi geliştirilmiştir. Hem toplumdaki geniş kitlelere liderlik etmekte güçlü bir statüsü bulunan ilmiye sınıfı, hem de çeşitli tarikat ve cemaatlerce savunulan bu ütopya ise özellikle geçmiş bir Altın Çağ'da (Asr-ı saadet) mevcut olduğu tasavvur edilen dini esaslı değerlere dönmek, onların temsil ettiği ahlaki hayat tarzını yeniden diriltmek suretiyle toplumun huzuru ve bireylerin mutluluğunun yakalanacağı savını ileri sürmüştür. Bu durumda siyasal sistemin de onun içinde konuşlandığı toplumun da biri devlet merkezinde yer alan seçkinlerin İyi Toplum İmgesi ile, diğeri, devletin merkezi dışında yer alan taşradaki (kenar) İyi Toplum İmgesi

etrafında ayrıştığı, insanların akılları ve gönülleri için yarıştığı ve zaman zaman çatıştığı bir Merkez – Kenar siyaseti oluşmuştur (Mardin, 1973). Mardin aynı zamanda Avrupa'da sosyal ayrıkların sayısının fazla olduğunu, zaman zaman bunların bazılarının önem kazandığını, zaman zaman bunlar üzerinden uzlaşının gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Oysa Osmanlı'da bir tek ayrışma ve çatışma alanı olduğunu öne sürerek, bunun sadece Merkez ve Kenar (Taşra) arasında olduğunu ve hiçbir zaman bir uzlaşıyla sonuçlanmadığını da ifade etmiştir (Mardin; 1969).

Merkez – Kenar Çatışmasının Tortusu: *Kulturkampf*

Bu savın temelinde siyaseten fevkalade güçlü, toplumdan farklı ve onun çok üstünde bir statüde yer alan, adeta Yunan Tanrısı konumundaki devlet seçkinlerinin Merkez'i oluşturduğu varsayımı bulunmaktadır. Buna karşılık taşranın elindeki araç olabildiğince devlet seçkinleriyle karşılaşmamayı başarmak, zecri ve ceberrut uygulamalar karşısında da direnmek ve ayaklanmaktan ibaretti. Osmanlı toplumu kuruluşundan itibaren en yoğun olarak da, popüler olarak, en güçlü olarak kabul edildiği 16. Yüzyıl boyunca Celali İsyanlarıyla boğuşmuştur. Merkez'deki devlet seçkinleri Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yenilgilerini görerek bir sürdürülebilirlik sorunu olduğunu kavramış ve onyedinci yüzyıldan itibaren de bu sorunu çözmek için araştırmalarda bulunmak ve bilahare özellikle savunma, ordu ve maliye ağırlıklı devlet reformları yapmak yoluna gitmişlerdi. Doğal olarak bu değişiklikler çıkarları bozulanlar tarafından şiddetli dirençle karşılanmış, Merkez – Kenar çatışması özellikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren derinleşerek sürmüştür. Merkez seküler ve bilimsel düşünme ile siyasal reformlara girerken, değişim ve ilerleme / ilerlilikle tanımlanmaya ve eleştirilmeye başlamışlardır. Gelenekçi İyi Toplum İmgesiyle hareket edenler, geride kalan altın çağa dönme çağrılarını yoğunlaştırmışlar; çatışma yirminci yüzyıla doğru daha da derinleşmiştir.

Siyasetin bu yapısı ve onunla uyumlu kültür önce ondokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının etkisiyle değişmiştir. Milliyetçilik genellikle seküler bir içeriktedir. Önceleri Osmanlı İmparatorluğu'nda dini kimlikler ve kilise Balkan milliyetçiliklerinin kaynağını oluştursa da zamanla etnik ve vatan esaslı daha seküler bir içeriğe dönüşmüştür. Osmanlı'da ilk olarak ortaya çıkan Balkan milliyetçiliğini Türk, Arap ve nihayet Kürt milliyetçilikleri izlemiştir. Hem Merkez'deki seçkinler hem de taşra milliyetçilik duygularından etkilenecek değişmiş, Kenar da daha parçalı bir hal almıştır (Bu siyasal gelişmeler için bakınız Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2021: 6 -12).

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki gelişme daha Türkiye'de siyasetin dönüşmesinde büyük etkiye sahip olmuştur. Bunlardan ilki 1945 yılında başlayan çok partili hayat ve demokratikleşme sürecidir. İkincisiyse, yine aynı yıllarda ivme kazanan kentleşme ve sanayileşmedir. Türkiye kırsal toplumdan kentsel topluma, tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine doğru hızla değişmiştir. Bu değişim demokratikleşmeyle birlikte meydana geldiğinden Merkez – Kenar çatışmasına toplanan kültürel fay hatları ayrıkları ve cepheleşmeler de farklılaşmıştır. Seçimleri kazanan Kenar'ı temsil eden siyasal partiler ve siyaset erbabı Merkez'i ele geçirerek onun gücünü önce paylaşmaya sonra da ikame etmeye başlamışlardır. 1990'lara geldiğimizde Merkez sadece Ordu, Dışişleri ve Maliye bakanlıklarına indirgenmişti. 2000'li yıllardaki seçim zaferleri, halk oylamaları ve darbe girişimleri sonucunda yapılan düzenlemeler sonucunda Merkez tamamen Kenar tarafından teslim alınarak, Seküler – Bilimsel İyi Toplum İmgesi'ne sahip çıkan seçkinler büyük ölçüde tasfiye olunmuşlardır. Geriye Seküler – Bilimsel İmgeye inanan seküler, bilim eğitimi almış profesyonel, uzman bir kitle kalmıştır. Bu kitle halen azınlık durumunda olup, toplumun belki üçte birine tekabül eden bir büyüklüktedir. Kenar'ı da artık Merkez ile olan mücadelesinde birleştirecek bir saik veya tehdit kalmamıştır. Tüm kültürel fay hatlarıyla ayrışan cepheler siyasetteki farklı konumlarıyla tebarüz etmişlerdir. 2010 sonrasında bunları tek bir lider ve onun partisi etrafında birleştirme girişimleri 2010 ve 2017 halk oylamalarıyla doğal olarak çoğulcu olmayan (monist) bir geleneksel

merkeziyetçi, çağdaş görünümü, fakat Juan Linz, Alfred Stepan ve Hecham Cheabi'nin Alman sosyolog Max Weber'den mülhem olarak tanımladıkları gibi neo-patrimonyal (post – traditional) bir sultanizme yol açmıştır (daha fazla bilgi için bakınız Kalaycıoğlu, 2021: 126 – 130).

Artık Şerif Mardin'in (1973) çözümlemesinde varsaydığı Merkez mevcut değildir. Onun yokluğunda Merkez – Kenar çatışması anlamını yitirmiştir. Şimdi geriye eski İyi Toplum İmgeleri ve onlarla ne derecede uyumlu olduğu tartışmalı olan demokratikleşme, hukuk devleti / hukukun üstünlüğü (rule of law), ekonomik refah, sosyal refah devleti beklenti, arzu ve talepleri kalmıştır. Buna göre Kenar'ın siyasal partileri de kendi aralarında ayrılmaktadır. Böylece kültürel değerler, simge ve mem'ler içinden düşünen ve davranan seçmenlerle, demokrasi, hukuk devleti, sosyo-ekonomik refah özlemi içindeki seçmenlerin bir arada mevcut olduğu, daha da karmaşılaşan bir *kulturkampf* ortamı tüm ayrıntısı ile gözler önüne serilmiştir. Siyasal partiler ve siyaset erbabı da bu değişik etkiler altında farklı pozisyonlara savrulmaktadırlar.

Sonuç: Ya Neo-Patrimonyal Sultanizm, ya Liberal Demokrasi

Geleneksel ve muhafazakâr Kenar siyaseti güdenler neo-patrimonyal sultanizmin egemen olacağı bir geleceğe yönelmek eğilimindedirler. Siyasal mücadeleyi kazanmış ve Merkez'i alt etmiş ve artık kendi ütopyalarını topluma egemen kılmaya kendilerinde hak görürken, birdenbire Kenar'ın tüm farklı fay hatlarının ayrıştırdığı seçmen blokları ve onların öncülüğünü yapan yeni siyasal figür ve liderler yeni yeni taleplerle karşılarına dikilmişlerdir. Kenar'dan da demokrasi, hukuk devleti, sosyo-ekonomik refah talepleri yükselmekte ve Geleneksel Kenar siyaseti de bunlara yanıt veremezken, seçmenin bu yeni hukuk devleti ve demokratikleşme taleplerine destek vermeye başlayan siyasal kuvvet, parti ve liderlere teveccüh etmeye başladığı da görülmektedir. Üstelik bu kez ayrım Merkez ve Kenar ve onların çatışması biçiminde basit bir kutuplaşma olarak tezahür etmemektedir. Bu kez kent toplumunda sanayileşmiş ekonomi içinde muhafazakârlar, etnik milliyetçi Türkler ve Kürtler, sekülerler, Sünni mutekitler, Aleviler demokrat – otokrat olarak da ayrılmaktadırlar. Onun için Türkiye'de bugün tekil bir kutuplaşma söz konusu değildir; çoklu cepheleşme ve çatışma tüm Kenar'ı içine alarak sürmektedir. Geleneksel Kenar siyaseti halen eski Merkez karşıtı söylemini artık mevcut olmayan bir Merkez'e karşı, adeta hayaletlerle boğuşmuş gibi sürdürmektedir. Merkez'in yokluğunda Geleneksel Kenar çoğulculuk karşıtı, otokratik hatta totaliter olma eğilimleri taşıyan bir ideolojik görünüm arz etmeye başlamıştır.

Türkiye farklı değerlerden oluşan kültürel kimlikler ve yönelimler, farklı iktisadi ve siyasal beklentilerin parçalı hale getirdiği bir siyasal yapıya ve seçmen bloklaşmasına sahiptir. Üstelik farklı konu ve sorunlar ortaya çıktığında birbiriyle pek de uyuşması beklenmeyen seçmen koalisyonlarının ortaya çıkabildiği 2013 Gezi Olaylarından beri görülmektedir. Kadın ve çocuk hakları, sığınmacılar, çevre hakları ve iklim değişiklikleri, adalet, özgürlükler v.b. tartışıldığında bu farklı koalisyonların oluştuğu görülmektedir. Üstelik bu koalisyonlar çok da tek düze bir biçimde birbirleriyle örtüşmemektedir. Onun için bu tür bir toplumsal – siyasal yapı sultanizm gibi tek kişinin takdiriyle karar alınan bir siyasal sistemle yönetilmeyi daha da zorlaştırmaktadır.

Bu tür bir çoğulcu kültürel oluşumun toplumda bir merkez kaç kuvvetine tabi olarak parçalanma yaratmadan bir arada yaşamı sürdürülebilmesi için en etkili ve totaliter olmayan rejim temsili demokrasi uygulamasıdır. Yasama organında olabildiğince her seçmen kesimini temsil eden siyasal parti ve hareketlerin seçmenden gördükleri destek ölçüsünde seçilmelerini sağlamak, onları dışlamayan bir çoğulcu siyaset ortamına yol açabilmektedir. Bu ortamın demokrasi olarak çalışması söz konusu siyasal hareket ve partilerin bir arada yaşamayı kabul etmeleri ve uzlaşarak yönetmeye eğilim göstermeleri ile mümkündür. Bunun özellikle bir arada yaşamının (co-

existence) ötesinde bir birlikte yaşamak (*togetherness*) olgusu oluşturması demokrasi ve hukuk devleti olarak yaşamak için yeterlidir (Sarıbay, 2022). Kültürel fay hatlarıyla bu kadar parçalanmış bir siyasal sistemin hukuk devleti ile bağdaşık demokrasi olarak başka türlü varlığını sürdürebilmesi oldukça zordur.

KAYNAKÇA

- Berkes, Niyazi (1964). *The Development of Secularism in Turkey*. (Montreal: McGill University Press).
- Çarkoğlu Ali ve Kalaycıoğlu, Ersin (2021) *Fragile but Resilient? Turkish Electoral Dynamics* (Ann Arbor, Michigan: Michigan University Press).
- İnalcık, Halil (2010). *Osmanlılar: Fütuhât, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*. (İstanbul, Timaş).
- İnalcık, H. (2017). *Ottoman Empire and Europe: The Ottoman Empire and Its Place in European History*, (İstanbul: Kronik Books).
- Kalaycıoğlu, Ersin (2005). "The Mystery of the *Türban*" *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 2: 233–251.
- Kalaycıoğlu, Ersin (2021). *Halk Yönetimi: Demokrasi ve Popülizm Çatışmasında Dünya* (Ankara: Efil Yayınları).
- Kalaycıoğlu, Ersin (2022) "*Kulturkampf* and voting behavior in Turkey: A key to Turkish party politics?" Çarkoğlu, Ali ve Kalaycıoğlu, Ersin, *Elections and Public Opinion in Turkey: Through the Prism of 2018 Elections* (London and New York: Routledge) içinde: 133 – 156.
- Lipset, Seymour M., and Rokkan, Stein. (1967). "Cleavage structures, party systems and voter alignments: An introduction," in S. M. Lipset and S. Rokkan (eds.), *Party Systems and Voter Alignments* (New York, NY: The Free Press) içinde: 1 – 64.
- Mardin, Şerif (1969) "Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire," *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 11, No. 3: 258–281
- Mardin, Şerif (1973). "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?" *Daedalus*, vol. 102, no. 1: 169–190.
- Sarıbay, Ali Yaşar (2022). *Globalleşmenin Kültürel – Politik Sosyolojisi* (İstanbul: DBY Yayınları).
- Yalman, Nur (1973) "Some Observations on Secularism in Islam: The Cultural Revolution in Turkey" *Daedalus*, Vol. 102, No. 1, (Post-Traditional Societies): 139–168.

